

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Warnung vor Preussen

Campo, J. à

Citation

Campo, J. à. (1982). Boekbespreking van: Warnung vor Preussen. *Acta Politica*, 17: 1982(1), 146-148.

Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452291>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452291>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Christian Graf von Krockow, *Warnung vor Preussen*, Berlin (Severin and Siedler), 1981, 223 blz.

De Hitlerwelle was nog maar nauwelijks weggeëbd toen einde jaren zeventig een nieuwe golf het historisch modegevoelig lezerspubliek der Bondsrepubliek overspoelde. De belangstelling gold nu vooral Pruisen. Zij kwam tot uiting, niet alleen in een vloed van historische studies, maar ook in televisieprogramma's (o.a. de Scharnhorst-serie) en tentoonstellingen (Pruisen, Schinkel). Ten dele kan men dit verschijnsel opvatten als inhaalvraag, ten dele als aspect van het huidige neo-conservatisme. Concurrentie en claims van zowel Oost- als Westduitse zijde begeleiden de interesse in de gemeenschappelijke historische wortel. Zo min als bij de discussie over nazisme, republiek en keizerrijk ontbreken hierbij de politiek bepaalde motieven en perspectieven.

In het gebruik van de term Welle klinkt licht misprijzen door voor modieuze nostalgie. Toch worden ook studies aangeboden welke kritisch staan tegenover een dergelijke herwaardering. Een daarvan is Krockows *Warnung vor Preussen*.

Pruisen, grondslag van de Duitse nationale staat, werd door het Keizerrijk overwoerd en aan het gezicht onttrokken. Tijdens en na 1945 is de verdringing van dit verleden versterkt. Toen het Duitse verleden in en na W.O. II vooral werd bestudeerd vanuit de vraag naar de historische wortels van het Derde Rijk en zijn agressie naar binnen en buiten, werd Pruisen veelal aangewezen als kiemcel of minstens als voedingsbodem. Dergelijke versimpelingen worden door Krockow voortdurend aangevochten. Ook bestrijdt hij de mening dat in 1945 onder dit verleden een definitieve streep is gezet en dat de Bondsrepubliek in zijn Stunde Null met een schone lei is aangevangen.

Zijn hoofdstelling is juist dat de verdoezeling en de verdringing van de Pruisische oorsprong het mogelijk hebben gemaakt dat sommige Pruisische waarden kenmerkend bleven voor de bondsduitse politieke cultuur.

In een dergelijke context kan een onkritische bewondering voor Pruisens Glans en Glorie er toe bijdragen 'dass man Preussisches rekonstruiert, restauriert, ohne dass man erkennt worum es sich handelt und worauf man sich einlässt' (p. 15). Een dergelijke mentale restauratie lijkt in volle gang. Dat is Krockows motief tot herstudie. De gebruikelijke weg: van actuele problematiek naar historische wortels wordt door Krockow niet ingeslagen. Daardoor ontloopt hij het risico van finalistische dwalingen, eenzijdige interpretatie en anachronistische evaluatie van het verleden.

Krockow keert het perspectief om. Hij analyseert en evalueert eerst de ontwikkeling van de Pruisische staat; vervolgens gaat hij na in hoeverre haar essentiële tekortkomingen doorwerken of terugkeren in het heden. Sterk vereenvoudigd is de lijn in Krockows betoog als volgt.

Het klassieke Pruisen (17e en 18e eeuw) bezat een aantal structurele en culturele kenmerken, die het in gunstige zin onderscheidde: doelmatig en modern staatsapparaat, Bildung, discipline, prestatienorm, plichtsbefef, rationaliteit, tolerantie, het ontbreken van een staatsidee. De onbuigzaamheid van het principe van hiërarchische ordening in staat en samenleving maakte het echter onmogelijk deze aanzetten tot moderniteit uit te bouwen.

De Franse Revolutie bracht deze ordening op grond van ongelijkheid aan het

wankelen, maar niet ten einde. Ze werd door de Restauratie na 1815 gestabiliseerd. De betrekkelijke moderniteit van Pruisen bleek door de Franse Revolutie achterhaald; in de 19e eeuw was er een omslag naar politieke anti-moderniteit. Vroegere waarden werden dysfunctioneel in een staat welke grote tegenstellingen in zich borg: in het westen leefden onder de economisch sterke maar politiek zwakke burgerij de ideeën van liberalisme en volkssoevereiniteit; het armere agrarische oosten stond voor dynastieke soevereiniteit en Junktertum. Deze tegenstellingen sloten een gemeenschappelijke politieke waardenbasis uit; Pruisen bleef 'Grossmacht ohne Staatsidee'.

De Reichsgründung was een noodsprong om de slepende impasse te doorbreken. Meer dan verbinding van gebieden was het een fusie van Junkers en bourgeoisie. Het gemis aan Staatsidee, een historische en morele legitimering van het Reich, leidde tot verheerlijking van de machtsstaat, een organische visie op volksgemeenschap en geschiedenis, anti-semitisme en germaniseringspolitiek, verjunkering der burgerij, gerichtheid op handhaving van de eigen macht door een 'kartel der angst' van leger en bureaucratie, burgers en jonkers en mondde uit in een streven naar wereldmacht.

Op vele gebieden bracht dit een pervertering van de Pruisische waarden. De hoge mate van technische moderniteit maakte het gebrek aan politieke modernisering en democratisering alleen maar gevaarlijker. De nazi-periode liet de catastrofale gevolgen hiervan zien.

In de opeenvolgende fasen van haar geschiedenis onttaarden Pruisens waarden van modern tot achterhaald en dysfunctioneel, tot gevaarlijk geperverteerd, tot catastrofaal (zelf)vernietigend.

Oppervlakkig gezien zijn de verschillen tussen de Pruisen en de Bondsrepubliek zeer groot. Maar Krockow ziet een herstel van elementen uit de Pruisische traditie. De mythe van de staat, wiens orde uitgaat boven de burgerlijke vrijheid blijkt in brede kring herleefd. Staat en intellectuelen staan op gespannen voet. De heerschap-pij der bureaucratie, na 1945 nauwelijks aangetast, is sterk toegenomen, bijvoorbeeld doordat partijen en parlement sterk verambtelijkt zijn. Door Radikalenerlasz en Berufsverbote zijn de rijen in de staatsapparaten weer gesloten. De bewondering voor prestatie is even groot als de afkeer van gelijkheid. Helaas is dit slothoofdstuk meer gebaseerd op vluchtige impressies dan op politicologische analyses.

Niettemin, door de omkering van het perspectief weet Krockow actuele tendenzen in de politieke cultuur der B.R.D., te expliciteren en te plaatsen in een historische context. Ook wordt de relatie tussen de Pruisische oorsprong en de agressieve politiek van Tweede en Derde Rijk genuanceerder behandeld. Maar deze omkering creëert ook zijn blinde hoek waardoor enkele aspecten van het klassieke Pruisen wat te positief beoordeeld wordt.

Zo ziet Krockow de zwakke ontwikkeling van de steden en burgerlijk politiek bewustzijn aan als gegeven; deze was ook resultante van machtsontplooiing en repressie door de dynastie. Hetzelfde geldt de afwezigheid van elke vorm van 'emancipatorisch streven' onder de boeren. De patriarchale verhouding van jonkers en boeren beschrijft hij niet zonder waardering als streng maar zorgzaam. Daarmee bevestigt hij de mythe van het sociale koninkrijk. Expansiedrang was niet een nieuw verschijnsel na 1890, maar ook Pruisisch kenmerk (tot ± 1780). Hetzelfde geldt de 'Angst als Staatsräson'.

Krockow acht een herstel van Pruisische waarden allesbehalve wenselijk gezien hun rol in de historische ontwikkeling. Deze waarschuwing staat een zekere waar-

dering er voor in de oorspronkelijke context niet in de weg. In zoverre is dit boek niet alleen kritiek op, maar ook deel van de 'Preussenwelle'.

De relatie Pruisen-D.D.R. wordt slechts vluchtig aangestipt. Een systematisch onderzoek zou wellicht veel groter continuïteit aantonen. Met name zou interessant zijn geweest na te gaan in hoeverre de huidige tweedeling een haast onontkoombare en misschien zelfs wenselijke oplossing betekent van het Pruisisch dilemma-zonder-uitweg, als onheilzame verbinding van tegenstrijdige elementen. Over het toekomstperspectief van de gerepelsteelde Duitse natie laat hij zich niet uit.

Als historisch-politicologische evaluatie is deze studie waardevol. Niet zozeer omdat er een nieuwe historische visie op Pruisen of politicologische visie op de B.R.D. worden gepresenteerd, maar vooral door de verbinding tussen beide. Daardoor wordt een nuttig tegenwicht geboden tegen de conservatieve Tendenzwende in de huidige Duitse geschiedbeoefening, waarbij een historische fundering van de Westduitse identiteit door nauwer aansluiting bij tradities wordt nagestreefd. Uiteraard hangt de waarde van de evaluatie mede af van de keuze en toepassing van normen. Omdat die van Krockow overeenstemmen met de democratische grondslag der B.R.D. (en aansluiten bij de dominante historiografische oriëntatie) draagt zijn werk bij tot inzicht in de jonge democratische cultuur. De wijze waarop hij analyse en evaluatie met elkaar verbindt maakt zijn waarschuwing overtuigend.

J. à Campo

Gordon Tullock/Richard E. Wagner (eds.), *Policy Analysis and Deductive Reasoning*, Lexington (Mass.) (Lexington Books), 1978.

In 1951 heeft Harold Lasswell de term beleidswetenschappen ('policy sciences') uitgevonden (*The Policy Orientation*, H. D. Lasswell ed., the Policy Sciences, Stanford 1951, Stanf. Un. Press. p. 3-15). De onduidelijke conceptie omtrent de inhoud van deze nieuwe 'discipline' die reeds in zijn artikel besloten lag, is drie decennia later nog niet verhelderd. Onthullend waren in dit verband de antwoorden die vijf hoogleraren op het inmiddels door de universitaire wereld erkende vakgebied in 1977 gaven op de hen door de redactie van het A.J.P.S. voorgelegde vraag 'What is policy analysis, and how does the analysis of policy contribute to theories of politics?' (A.J.P.S. 1977, p. 415-433).

Over vrijwel niets bleek overeenstemming te bestaan. Wetenschap of niet, subspecialisatie van de politicologie of niet, zoveel mogelijk waardevrij of niet, gericht op generalisatie of op concrete gevallen, interdisciplinair of niet, identiek met bestuurskunde of niet.

Wie hieruit zou concluderen dat de beleidswetenschappen kennelijk een modeverschijnsel van voorbijgaande aard zijn geweest vergist zich: de literatuur neemt in een nog steeds versnellend tempo toe en de tijdschriften schieten als paddestoelen uit de grond. De praktijkbehoefte is kennelijk zo groot dat de academie blijft proberen het verlangde produkt te leveren.

De hier besproken reader is een non-conventionele bijdrage tot het naar zijn vorm zoekende vakgebied. Gezien de herkomst van de redacteurs uit de public-choice-school van Virginia Polytechnic Institute was dit te verwachten. De eigen bijdrage van de redacteurs is overigens beperkt. Afgezien van een kort essay van de tweede

redacteur en een voorwoord van 3 pagina's waarvan de stijl en toonzetting de inbreng van de eerste redacteur verraadt, heeft hun bijdrage zich waarschijnlijk beperkt tot de bewaking van de eenheid van conceptie.

Zij hebben daarbij vanuit de tweede linie moeten opereren want de meeste essays waren in een eerdere versie reeds gepubliceerd in de voorjaarseditie van het *Policy Studies Journal* naar aanleiding van een Symposium over de toepassing van deductieve modellen in de beleidswetenschappen.

Geconstateerd moet worden dat de eenheid van conceptie in de reader, wellicht onder invloed van de ontstaansgeschiedenis, niet optimaal is.

Dit blijkt reeds uit de rangschikking van de opgenomen essays. Deze zijn in drie categorieën verdeeld. De grootste categorie (deel II van de reader, omvattende 6 essays) draagt het veelzeggende opschrift 'Some Particular Issues of Public Policy' en omvat beschouwingen over de meest uiteenlopende onderwerpen op de terreinen van de gezondheidszorg, de straftoemeting, de belastingwetgeving, de sociale verzekeringen en het arbeidsmarktbeleid. Deel I - 'Some Foundations for Deductive Reasoning in Policy Analysis' - bevat slechts twee opstellen, waarvan er één ook weer hoofdzakelijk over een concreet beleidsterrein - in casu criminele politiek - handelt. Hebben de redacteurs dit opstel in deel I geplaatst omdat het enkele methodologische bespiegelingen bevat en er in deel I anders nog slechts 14 pag. zouden overblijven? Deel III draagt de titel 'The Institutional Framework for Policy Formation' en handelt evenals deel II over concrete beleidsterreinen, onder meer over indexering van inkomstenbelastingstarieven en over de te hanteren rentevoet bij openbare investeringsprojecten. De nadruk wordt in dit deel geacht te liggen op besluitvormingsregels en -structuren, maar de scheidslijn met deel II is niet scherp getrokken. In een - overigens zeer inspirerend - opstel van Carolyn Weaver over privatisering van de sociale verzekeringssector, dat in deel II is opgenomen, gaat het bijvoorbeeld ook typisch om de institutionele structuur waarin het beleid tot stand komt. De enige factor die de opgenomen bijdragen met elkaar verbindt, betreft de methodologische aanpak. Deze wordt in het voorwoord beschreven als de 'deductieve benadering' en gecontrasteerd met 'empirische benaderingen'. De bestaansreden van de reader is volgens de redacteurs gelegen in het feit dat de opgenomen studies gebaseerd zijn op sociaal-wetenschappelijke theorieën en modellen die zich lenen voor deductieve analyses. De vraag rijst of dit een zinvolle bestaansreden is. Waarschijnlijk hangt de beantwoording van deze vraag af van de opvatting die men huldigt over de zin van formele modellen en theorieën in de sociale wetenschap in het algemeen. Dogmatici in beide kampen zullen de bundel waarschijnlijk overbodig achten; empiricisten op grond van de bekende stelling dat formele modellen elegante beschrijvingen van irrelevante werelden zijn en modellenbouwers op grond van het feit dat de betekenis van modellen niet primair gezocht moet worden in praktische toepasbaarheid bij de oplossing van beleidsproblemen.

Voor wie een minder uitgesproken standpunt inneemt, is de bundel, ondanks de gebreken in de conceptie, interessant. De op beleidsproblemen georiënteerde sociale wetenschapsbeoefening is altijd in hoge mate empirisch georiënteerd geweest. Vooral politicologen hebben de neiging om de theorie overboord te zetten op het moment dat zich een praktisch beleidsprobleem aandient. Hierbij speelt waarschijnlijk de funeste scheiding die, in navolging van de sociologen, vaak gemaakt wordt tussen empirische en theoretische politicologie een belangrijke rol. Gezien het feit dat zuivere empirie - het leggen van statistische verbanden tussen waargenomen verschijnselen - geen enkele verklarende betekenis heeft, is de sepsis die bij velen bestaat